

Justyna Chodkowska-Miszcuk

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

REWITALIZACJA MAŁYCH MIAST W WOJEWÓDZTWIE KUJAWSKO-POMORSKIM SZANSĄ ICH ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO

Wprowadzenie

Celem opracowania jest określenie uwarunkowań podejmowania działań rewitalizacyjnych na przykładzie małych miast w województwie kujawsko-pomorskim oraz roli władz samorządowych we wspieraniu projektów rewitalizacyjnych w odniesieniu do okresu programowania 2007-2013. Transformacja społeczno-gospodarcza była korzystna przede wszystkim dla obszarów silnie zurbanizowanych, podczas gdy w małych ośrodkach miejskich często następowała kumulacja jej negatywnych skutków. Niekiedy nawet mówi się o kryzysie małych miast. Kreowanie polityki miejskiej, w tym stymulowanie rozwoju tych obszarów jest jednym ze strategicznych zadań, jakie stoją przed lokalnymi władzami samorządowymi różnych szczebli.

Uwagi pojęciowe

Poprzez rewitalizację rozumie się działania prowadzące do rozwiązania problemów miejskich i długotrwałego polepszenia ekonomicznych, fizycznych, społecznych oraz ekologicznych warunków obszaru, który podlega przemianom¹. Proces ten ma na celu zmianę i/lub przystosowanie struktury funkcjonalno-przestrzennej zdegradowanych obszarów miasta, a w konsekwencji ich

¹ P. Roberts, H. Sykes: *Urban regeneration. A Handbook*. London 2007, s. 17.

ożywienie gospodarcze i społeczne². Rewitalizacja powinna być inicjowana, realizowana i stymulowana przede wszystkim przez władze publiczne, które motywowane chęcią aktywizacji określonej części miasta, dążąc do realizacji wypracowanej strategii oddziałują na wybrany obszar problemowy³.

W Europie Zachodniej podejście do rewitalizacji zależało od sytuacji ekonomicznej danego kraju. Początkowo istotna była odnowa samej tkanki miejskiej, a następnie znaczenia nabierała kultura oraz społeczność lokalna, co skutkowało przywróceniem do życia zdegradowanych dzielnic⁴. Na przykład w Wielkiej Brytanii obecnie rewitalizacja traktowana jest przede wszystkim jako proces odnowy społecznej, podczas gdy w Stanach Zjednoczonych jest akcentowany aspekt ekonomiczny (zmiana struktury funkcjonalnej) oraz środowiskowy. Rozpatrując wymiar społeczny rewitalizacji najważniejsza jest kwestia integracji społeczeństwa w przestrzeni, w tym również gentryfikacji rozumianej jako działania mające na celu uszlachetnienie zdegradowanych fragmentów przestrzeni miejskiej poprzez zmianę populacji zamieszkującej te tereny⁵.

K. Skalski analizując sytuację w krajach europejskich podkreśla, że działania na rzecz poprawy stanu technicznego istniejących mieszkań – „rozwój miasta do wnętrza” – wiążą się ściśle ze zwrotem ku rewitalizacji⁶. W tym aspekcie znaczenia nabiera proces rezydencjalizacji, czy też humanizacji życia w blokowiskach. Autor zwraca uwagę na fakt, że system rewitalizacji w Polsce należy rozpatrywać jako zintegrowany z polityką mieszkaniową w aspekcie szeroko rozumianego partnerstwa publiczno-prywatnego. Jednym z możliwych sposobów realizacji tego zadania jest partycypacja w zarządzaniu i kosztach mieszkańców miast. Partycypacja według koncepcji prezentowanej przez Radę Europy ma być traktowana jako proces porozumienia między jak największą liczbą zainteresowanych mieszkańców, reprezentantami władz lokalnych a spe-

² E. Boryczka: *Rewitalizacja terenów przemysłowych na przykładzie XIX-wiecznej gazowni miejskiej w Wiedniu*. W: *Debiuty studenckie. Współczesne problemy europejskich metropolii*. Red. A. Zakrzewska-Półtorak. AE, Wrocław 2007; T. Kaczmarek: *Rewitalizacja miast w Polsce na tle doświadczeń europejskich*. W: *Nowoczesne zarządzanie rozwojem miast*. Red. A. Billert. Collegium Polonicum. Słubice 2001, s. 106-114; A. Polko: *Finansowanie i realizacja rewitalizacji na terenach przemysłowych*. „Wspólnota”. Pismo Samorządu Terytorialnego 2008, nr 14; Tosza T.: *Rewitalizować ludzi, nie kamienie*. W: *Wykluczenie, rewitalizacja, spójność społeczna*. Red. L. Frąckiewicz. Województwo Śląskie Stowarzyszenie Forum Rewitalizacji. Katowice-Warszawa 2004.

³ www.fr.org.pl (25.09.2008).

⁴ A.M. Murzyn: *Kazimierz. Środkowoeuropejskie doświadczenia rewitalizacji*. Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2006, s. 49.

⁵ S. Kaczmarek: *Rewitalizacja terenów przemysłowych. Nowy wymiar w rozwoju miast*. UL, Łódź 2001.

⁶ K. Skalski: *Szanse i zagrożenia programów rewitalizacji*. W: *Wykluczenie, rewitalizacja, spójność społeczna*. Red. L. Frąckiewicz. Województwo Śląskie Stowarzyszenie Forum Rewitalizacji, Katowice-Warszawa 2004.

cialistami poszczególnych dziedzin. Wyrazem współpracy jest przyjęcie przez mieszkańców miast odpowiedzialności za modernizację budynków mieszkalnych, w tym udział lokatorów w kosztach remontów (subwencje, ulgi fiskalne). Pomimo tego interwencjonizm państwa jest nieunikniony, ponieważ gwarantuje podejście całościowe do rewitalizacji obejmującej nie tylko substancję materialną, ale przede wszystkim lokalną społeczność. W początkowym okresie rewitalizacji miast w krajach Europy Zachodniej włączanie się władz państwowych polegało głównie na promowaniu i zachęcaniu do nowych inwestycji i zasiedleń, aby w finalnym etapie zaowocować stworzeniem odpowiednich warunków terenowych, fiskalnych i finansowych, a przede wszystkim zaangażowaniem środków publicznych.

Niezbędne do przeprowadzenia programu rewitalizacji są również właściwe rozwiązania legislacyjne, jako przykład służą doświadczenia niemieckie oraz irlandzkie (specjalne ustawy rewitalizacyjne uwzględniające interes publiczny i tworzące osłony socjalne dla mieszkańców). W wyniku podjętych działań zaczęły powstawać, m.in. w Wielkiej Brytanii, Irlandii i Francji, korporacje publiczno-prywatne oraz instytucje zarządzające programami i finansami publicznymi w procesie rewitalizacji⁷.

Rewitalizacja małych miast jako czynnik rozwoju lokalnych centrów obszarów wiejskich

Mówiąc o rewitalizacji małych miast, należy określić, jaką wielkościowo jednostkę osadniczą uznać za małe miasto. Inne mogą być kryteria, gdy jest rozpatrywany zbiór wszystkich miast w Polsce, odrębne gdy są uwzględniane jej poszczególne regiony. Najprostszym i jednym z ważniejszych (obok powierzchni, funkcji, gospodarki) kryterium wydzielenia klas wielkościowych miast jest liczba ludności. Jak zauważa D. Szymańska, w literaturze anglosaskiej funkcjonują dwa pojęcia: town i city. Pierwszy termin odnosi się do miast o liczbie mieszkańców nieprzekraczającej 100 tys., a drugi charakteryzuje ośrodki miejskie, w których liczba ludności wynosi 100 tys. i więcej⁸. W Polsce jest znany trójstopniowy podział na: miasta duże – powyżej 100 tys., średnie – powyżej 20 tys. i małe – do 20 tys. osób⁹. Definicję miast małych jako ośrodków liczących poniżej 20 tys. mieszkańców dają również Z. Wisoński, B. Wępa,

⁷ T. Kaczmarek: *Rewitalizacja miast...*, op. cit.

⁸ D. Szymańska: *Problemy klasyfikacji i typologii miast w geografii radzieckiej*. „Studia Societatis Societiarum Torunensis – Polonia”. Toruń 1989; D. Szymańska: *Urbanizacja na świecie*. PWN, Warszawa 2007.

⁹ Ibid.

T. Kachniarz, J. Siemiński, D. Szymańska, E. Grzelak-Kostulska, K. Heffner¹⁰. Spotykane jest także przyjmowanie jako miernika innej liczby ludności (zwłaszcza gdy badaniami obejmuje się obszary mniejsze niż kraj): do 10 tys. oraz do 5 tys. mieszkańców K. Heffner rozpatrując małe miasta z punktu widzenia socjologicznego stwierdza istnienie cech społeczno-kulturowych i ekonomicznych odróżniających te ośrodki od wielkomiejskich¹¹.

W obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej małe miasta są dość często (bardziej niż duże) zagrożone degradacją (postępującą dekapitalizacją zabudowy miejskiej i przestrzeni urbanistycznej, niszczeniem obiektów zabytkowych i kulturowych, ograniczaniem działalności gospodarczej, a co za tym idzie obniżającym się poziomem przedsiębiorczości). Szansą rozwoju tych ośrodków miejskich jest odpowiednio kreowana gospodarka gruntami, m.in. poprzez wykorzystanie własnych zasobów lokalnych¹². Jak zauważa J.J. Parysek, gospodarka lokalna stanowi współcześnie perspektywę rozwoju większości małych i średnich polskich miast¹³. W tym rozumieniu gospodarka lokalna oznacza proces, w którym władze lokalne przy wykorzystaniu potencjałów endogenicznych, w tym ludności lokalnej oraz zaangażowaniu partnerów zewnętrznych stymulują rozwój gospodarczy miasta. Dla właściwego rozwoju gospodarki lokalnej niezbędne jest istnienie m.in. infrastruktury technicznej, rozwiniętych struktur społecznych, instytucjonalnych oraz zaplecza mieszkaniowego. Rewitalizacja wpływając na efektywną organizację przestrzeni może się stać jednym z narzędzi generowania rozwoju lokalnego, gdyż jak pokazują doświadczenia krajów Europy Zachodniej oraz dotychczasowe badania zmiana warunków funkcjonowania miasta prowadzi do zwiększenia stanu bezpieczeństwa, wzrostu atrakcyjności lokalizacyjnej, a w konsekwencji wzrostu przedsiębiorczości na terenach objętych rewitalizacją¹⁴.

¹⁰ B. Welpa: *Podstawy rozwoju i zagospodarowania małych miast*. Biuletyn KPZK PAN nr 121, Warszawa 1982, s. 106-120; Z. Wysocki: *Małe miasta w perspektywie nowego podziału administracyjnego Polski*. „Wiadomości Statystyczne” 1975, nr 9, s. 33-36; K. Heffner: *Małe miasta w rozwoju obszarów wiejskich*. W: *Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny*. Red. K. Heffner. AE, Katowice 2005, s. 11-34; T. Kachniarz: *Małe miasta*. „Człowiek i Środowisko” 1987, nr 11/3, s. 281-299; J. Siemiński: *Podstawowe elementy lokalnego systemu osadniczego kraju (próba identyfikacji, struktura wielkościowa i zmiany w latach 1950-1989)*. Studia KPZK PAN, Warszawa 1987, nr 92; D. Szymańska, E. Grzelak-Kostulska: *Problematyka małych miast w Polsce w świetle literatury*. W: *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*. Red. K. Heffner, T. Marszał. Biuletyn KPZK PAN nr 220. Warszawa 2005, s. 21-36.

¹¹ K. Heffner: *Małe miasta...*, op. cit.

¹² K. Skalski: Op. cit.; D. Szymańska, E. Grzelak-Kostulska: *Małe miasta w Polsce – zmiany ludnościowe i funkcjonalne w drugiej połowie XX wieku*. W: *Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny*. Red. K. Heffner. AE, Katowice 2005, s. 59-90.

¹³ J.J. Parysek: *Główne problemy i kierunki rozwoju miast polskich na tle przemian strukturalnych miast Europy*. W: *Nowoczesne zarządzanie rozwojem miast*. Red. A. Billert. Collegium Polonicum. Ślubice 2001, s. 51-74.

¹⁴ J. Ślodziński, Z. Jakubczyk: *Rewitalizacja małego miasta w świetle zasad zrównoważonego rozwoju na przykładzie Prudnika*. W: *Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny*. Red. K. Heffner. AE, Katowice 2005, s. 281-298.

Aktywizacja zanikających funkcji małych i średnich miast w Polsce przyczyniłaby się do ożywienia społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich¹⁵. Jak zauważają W. Stola i M. Dams-Lepiarz, małe miasta odgrywają lokalną, aczkolwiek ważną rolę w regionalnym systemie osadniczym, obsługując obszary wiejskie w zakresie usług (w tym edukacji i ochrony zdrowia), aktywności ekonomicznej, przedsiębiorczości i dojazdów do pracy¹⁶. K. Heffner przypisuje szczególną rolę w przekształcaniach społeczno-ekonomicznych małym miastom charakteryzującym się węzłowym położeniem w lokalnej przestrzeni¹⁷.

Małe miasta w województwie kujawsko-pomorskim

Za małe miasta uznano ośrodki miejskie o liczbie ludności do 20 tys. mieszkańców, położone w granicach administracyjnych województwa kujawsko-pomorskiego. W 2007 r. liczba takich miast na terenie Kujaw i Pomorza wyniosła 44 (84,6% wszystkich miast w Regionie), skupiając 25,9% ludności miejskiej województwa. Wśród badanych miast 75% tworzy wraz z przyległymi obszarami wiejskimi gminy miejsko-wiejskie, podczas gdy 1/4 stanowi odrębne gminy miejskie¹⁸.

Omawiane ośrodki miejskie cechuje nierównomierne rozmieszczenie, przeważają one w części południowej i zachodniej województwa. Lokalizacja największych miast spośród badanych jest często skorelowana z siecią ważnych szlaków komunikacyjnych. Jako przykład służy położenie przy drodze krajowej o kierunku Szczecin-Bydgoszcz-Toruń-Warszawa: Nakła n/Notecią, Solca Kujawskiego oraz Lipna, a także Aleksandrowa Kujawskiego i Ciechocinka przy trasie międzynarodowej prowadzącej z Gdańska do Katowic.

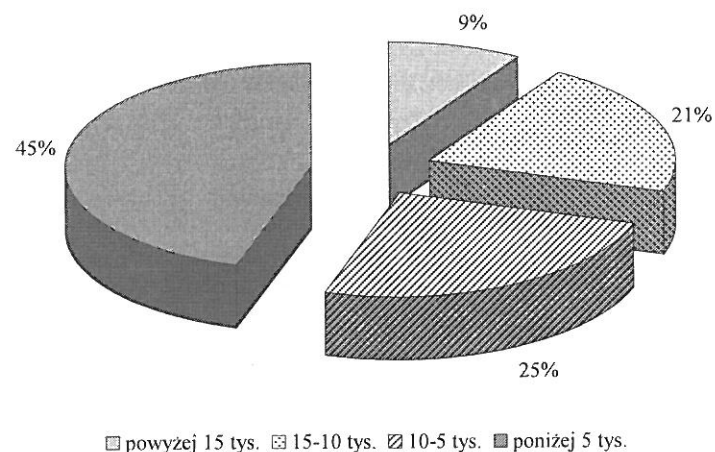
Blisko połowa wszystkich analizowanych miast to ośrodki najmniejsze o liczbie ludności do 5 tys. W tej grupie znajdują się dwa miasta (Kowal i Nieszawa), które pod względem administracyjnym funkcjonują jako odrębne jednostki terytorialne, wpisując się tym samym do grupy najmniejszych gmin miejskich w Polsce (rys. 1).

¹⁵ J. Bański: *Małe miasta – lokalne centra rozwoju obszarów wiejskich*. Konferencja *Obszary wiejskie jako wyzwanie dla polityki rozwoju w Polsce*. Warszawa 2007.

¹⁶ M. Dams-Lepiarz: *Małe miasta w sieci osadniczej województwa lubelskiego w okresie transformacji ustrojowej*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin – Polonia, sectio B” 2003, 58, 7, s. 157-171; W. Stola: *Struktura funkcjonalna obszarów wiejskich a relacje miasto-wieś w Polsce*. „Przegląd Geograficzny” 1988, nr 60, 1-2, s. 17-27.

¹⁷ K. Heffner: *Małe miasta...*, op. cit.

¹⁸ *Ludność. Ruch naturalny i migracje w województwie kujawsko-pomorskim w 2007 r.* Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, VIII 2008.

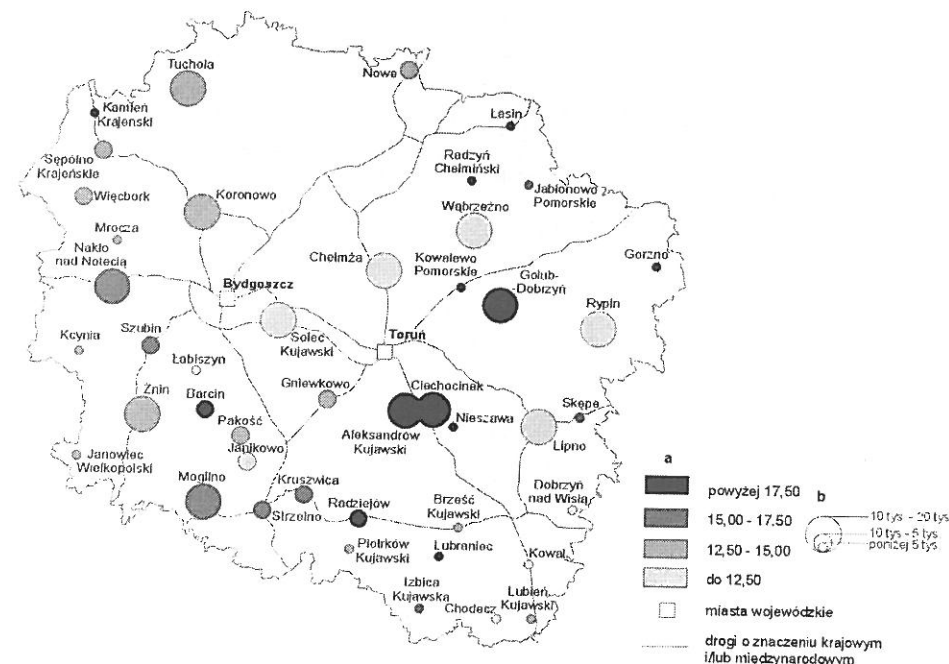

Rys. 1. Struktura wielkościowa małych miast w województwie kujawsko-pomorskim według liczby ludności w 2007 r.

Źródło: *Ludność. Ruch naturalny i migracje w województwie kujawsko-pomorskim w 2007 r.* Urząd Statystyczny w Bydgoszczy VIII 2008.

Według D. Szymańskiej i E. Grzelak-Kostulskiej jednym z głównych problemów dotyczących polskie miasta, szczególnie monofunkcyjne ośrodki miejskie jest stagnacja demograficzna, a także ubytek liczby mieszkańców¹⁹. Odpływ ludności w małych miastach w województwie kujawsko-pomorskim zaznacza się najsilniej w miastach najmniejszych, zlokalizowanych w północnej i południowej oraz większych ośrodkach w środkowo-wschodniej części Regionu. Podczas gdy w miastach będących w strefie wpływów stolicy województwa (Koronowo, Solec Kujawski) oraz ośrodkach typowo przemysłowych (Janikowo) wskaźnik odpływu migracyjnego jest na niskim poziomie (rys. 2).

¹⁹ D. Szymańska, E. Grzelak-Kostulska: *Problematyka małych miast...*, op. cit.

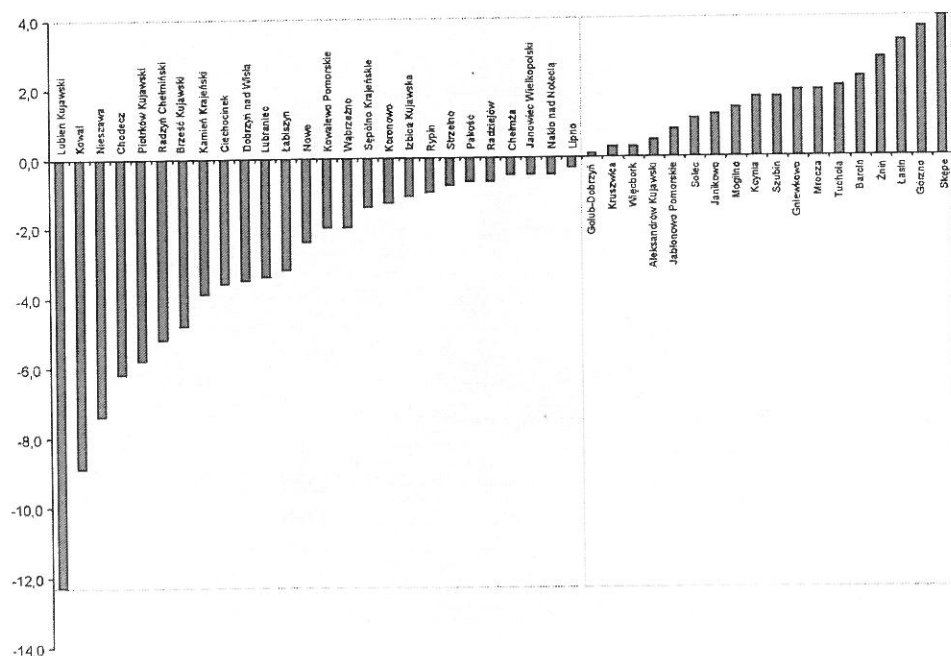

a – uśredniona liczba osób wymeldowanych z pobytu stałego w latach 2005-2007, b – wielkość miasta.

Rys. 2. Wskaźnik odpływu migracyjnego w latach 2005-2007 na 1000 ludności w małych miastach w województwie kujawsko-pomorskim

Źródło: Dane Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy.

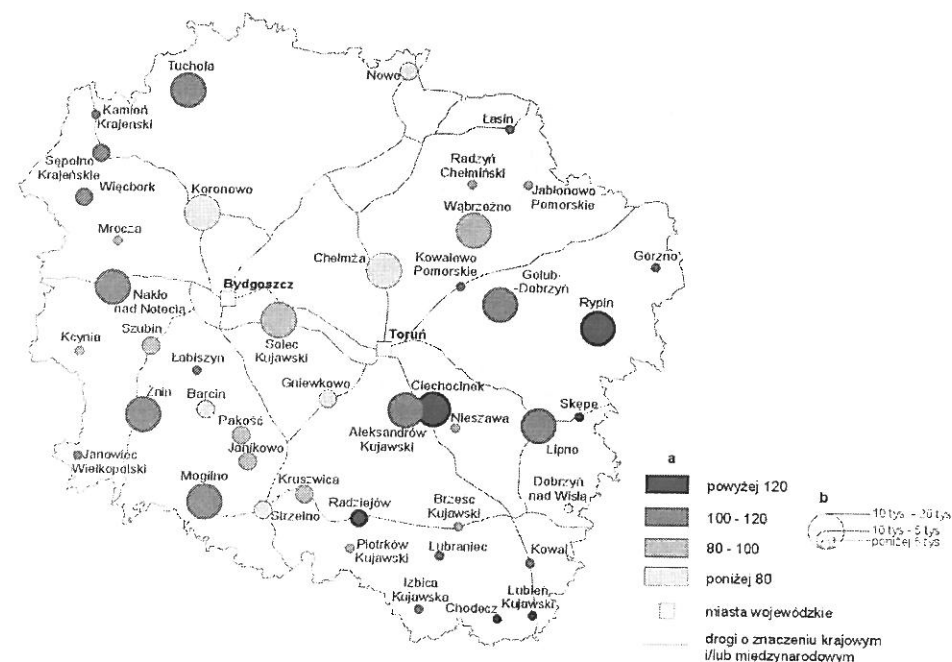
Ubytek liczby ludności wyraża się także poprzez ujemny przyrost naturalny, który dla analizowanej grupy miast wynosi -1,2, przy czym 40% miast charakteryzuje dodatni przyrost naturalny. W 2007 r. trzy najwyższe wartości wskaźnika odnotowano w miastach do 5 tys. mieszkańców, zlokalizowanych w północno-wschodniej i wschodniej części województwa. Najniższe wartości wystąpiły również w ośrodkach liczących do 5 tys. ludności, a położonych w południowo-wschodniej części regionu Kujaw i Pomorza (rys. 3).

Rys. 3. Przyrost naturalny w małych miastach w województwie kujawsko-pomorskim na 1000 ludności w 2007 r.

Źródło: Bank Danych Regionalnych GUS, www.stat.gov.pl (28.11.2007).

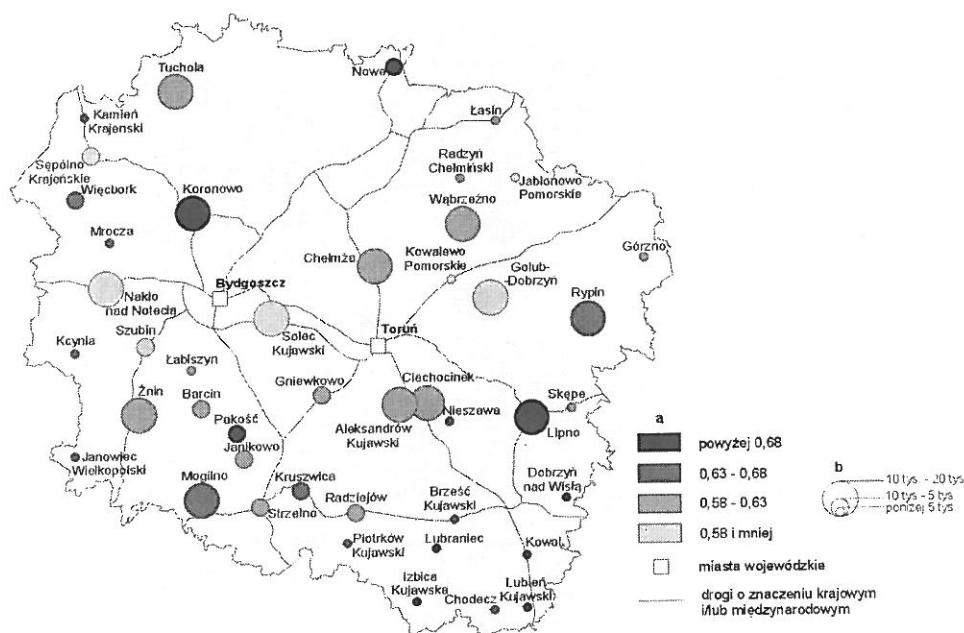
O poziomie rozwoju gospodarczego miast może świadczyć wielkość wskaźnika przedsiębiorczości w przeliczeniu na 1000 osób. Liczba podejmowanych działalności gospodarczych jest powiązana z wielkością miasta. Ponadto rozwój gospodarczy jest uwarunkowany położeniem w pobliżu arterii komunikacyjnych – przykładem są miasta Skępe i Radziejów oraz istnieniem specyficznych, wyspecjalizowanych funkcji, takich jak uzdrowiskowe, charakterystyczne dla Ciechocinka (rys. 4).

Rys. 4. Wskaźnik przedsiębiorczości w 2007 r. w małych miastach w województwie kujawsko-pomorskim

Źródło: Dane Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy.

Najmniejsze miasta, położone w południowo-wschodniej części województwa, charakteryzują się największym w skali badanej grupy udziałem długotrwale bezrobotnych w ogólnej liczbie osób pozostających bez pracy. Najgorsza sytuacja pod tym względem występuje w Izbie Kujawskiej, Dobrzyniu nad Wisłą i Lubrańcu, gdzie liczba długotrwale bezrobotnych w stosunku do ogólnej liczby osób bezrobotnych wynosi ponad 0,70 (rys. 5).

a – liczba długotrwale bezrobotnych w stosunku do ogólnej liczby bezrobotnych w 2007 r.,
b – wielkość miasta.

Rys. 5. Poziom bezrobocie długotrwalego w 2007 r. w małych miastach w województwie kujawsko-pomorskim

Źródło: Ibid.

Zła sytuacja gospodarcza oraz problemy na rynku pracy, generują społecznie negatywne zjawiska²⁰. Perspektywa pomocy władz lokalnych osobom zagrożonym ekskluzją społeczną jest uwarunkowana możliwościami budżetowymi gminy. Rewitalizacja obejmująca działania na rzecz poprawy sytuacji społeczno-gospodarczej zdegradowanych obszarów może się stać jednym z instrumentów przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu.

²⁰ M. Radziukiewicz: *Wskaźniki wykluczenia społecznego w krajach Unii Europejskiej*. „Wiadomości Statystyczne” 2006, nr 3.

Rola funduszy strukturalnych w realizacji projektów rewitalizacyjnych

Zasadniczą kwestią w przypadku podejmowania przedsięwzięć rewitalizacyjnych jest określenie, a następnie wybór źródeł finansowania. W obecnej sytuacji, kiedy Polska jest członkiem Unii Europejskiej, zgodnie z założeniami polityk horyzontalnych UE możliwości finansowania tego typu działań są poszerzone o środki z funduszy strukturalnych.

Na proces rewitalizacji jako instrumentu zarządzania organizacją przestrzeni składa się kilka faz tworzących zintegrowany plan działania. Podstawową cechą działań o tym charakterze jest postępowanie według wcześniej ustalonego planu, tzw. programu rewitalizacji, który jest sporządzany w oparciu o analizy w zakresie potencjału oraz możliwości dokonania pożądanych przekształceń. Tak rozumiane programy rewitalizacji, to interdyscyplinarne programy operacyjne bazujące na współpracy różnych podmiotów, które powinny określać nie tylko działania strictly infrastrukturalne, ale również na rzecz rozwoju usług dla mieszkańców wyznaczonego obszaru²¹. Ze względu na fakt, że lokalne programy rewitalizacji zapewniają kompleksowe ujęcie zagadnienia – modernizację zabudowy miejskiej w powiązaniu z wprowadzeniem zmian społeczno-gospodarczych, ze szczególnym uwzględnieniem przestrzeni publicznych, ich sporządzanie przez samorządowe władze lokalne uznano za jeden z warunków ubiegania się o dofinansowanie tego typu projektów ze środków funduszy strukturalnych.

W okresie programowania 2007-2013 polskie miasta mają szansę na sfinansowanie programów rewitalizacji w ramach realizacji projektów z Regionalnych Programów Operacyjnych, w tym województwa kujawsko-pomorskiego. Wspieranie działań mających na celu przywrócenie funkcji właściwych dla poszczególnych części miasta, doprowadzenie do ożywienia społeczno-gospodarczego, poprawy jakości życia jest możliwe m.in. poprzez realizację 7. osi priorytetowej Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego *Wspieranie przemian w miastach i w obszarach wymagających odnowy*, w tym działanie 7.1. *Rewitalizacja zdegradowanych dzielnic miast oraz 7.2. Adaptacja do nowych funkcji społeczno-gospodarczych terenów poprzemysłowych i powojennych*²². Zgodnie z danymi Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego z 24 października 2008 r., wnioski

²¹ J. Orliński: *Zasady finansowania programów rewitalizacji ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego*. W: *Wykluczenie, rewitalizacja, spójność społeczna*. Op. cit.

²² www.fundusze.kujawsko-pomorskie.pl (25.09.2008).

o dofinansowanie projektów rewitalizacji z RPO wszystkich uprawnionych miast z Kujaw i Pomorza (ośrodków liczących powyżej 5 tys. mieszkańców) zostały pozytywnie rozpatrzone i proporcjonalnie do wielkości miasta zagwarantowane środki. Znaczną grupę beneficjentów stanowią ośrodki miejskie do 20 tys. ludności, do których trafi ponad 23% środków finansowych z ogólnej puli wynoszącej 66,55 mln euro²³.

Konieczność opracowywania dokumentów strategicznych, w tym programów rewitalizacji wymaga od władz lokalnych posiadania właściwego zasobu informacji statystycznej. W związku z powyższym urzędy miast województwa kujawsko-pomorskiego w coraz większym zakresie występują do Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy o udostępnienie danych statystycznych umożliwiających nie tylko zobrazowanie obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej zarządzanych obszarów, ale również wytyczenie niezbędnych działań, monitorowanie stopnia zaawansowania podjętych działań oraz nakreślenie spodziewanych efektów.

W celu wyznaczenia obszarów dotkniętych, według wytycznych dotyczących przygotowania Lokalnego Programu Rewitalizacji z 11 września 2008 r., tzw. sytuacją kryzysową, samorządowe władze lokalne wyrażają zapotrzebowanie na dane dotyczące nie tylko liczby ludności, ale również struktury demograficznej według wieku, salda migracji, liczby zgonów oraz struktury ludności według wykształcenia, a także udziału ludności niepolskiej. Ponadto istotną rolę w delimitacji obszarów zagrożonych marginalizacją społeczno-gospodarczą i przeznaczonych do rewitalizacji odgrywają dane odnoszące się do liczby osób korzystających z pomocy społecznej. Najpopularniejszym wskaźnikiem pozwalającym na scharakteryzowanie sytuacji gospodarczej poszczególnych miast oraz ich części jest liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w rejestrze REGON, a także stan infrastruktury technicznej. Pojawia się również zapotrzebowanie na dane dotyczące zasobów mieszkaniowych i ich stanu technicznego, dochodów budżetu gminy na 1 mieszkańca oraz przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na 1 osobę w gospodarstwie domowym. W większości przypadków pożądaną dane statystyczne, niezbędne w procesie opracowywania programów rewitalizacji, pochodzą z 3 ostatnich lat. W sytuacji, gdy nie są one publikowane, ale znajdują się w zasobach statystyki publicznej, Urząd Statystyczny w Bydgoszczy przygotowuje zestawienia dostępnych danych statystycznych.

Potrzeby informacyjne urzędów miast w kontekście przygotowywania programów rewitalizacji są w dużej mierze zogniskowane na danych zagregowanych na najniższych poziomach – w przypadku miast dzielnicach, jed-

²³ www.fundusze.kujawsko-pomorskie.pl (28.10.2008).

nostkach urbanistycznych oraz kwartałach ulic. Z związku z tym zadaniem statystyki publicznej, a w szczególności statystyki miast jest określenie terytorialnych jednostek wewnętrznych ośrodków miejskich. Jak zauważa K. Kruszka, badanie wewnętrznego zróżnicowania miast wymaga danych o niskim stopniu agregacji, tzw. danych geograficznie zorientowanych²⁴.

Fundusz Rewitalizacji Małych i Średnich Miast

Jak wykazują doświadczenia ostatnich lat, decyzja władz lokalnych o przystąpieniu do programu rewitalizacji jest uwarunkowana istnieniem platformy porozumienia pomiędzy przedstawicielami sektora publicznego, prywatnego oraz mieszkańcami rewitalizowanego obszaru²⁵. Jak jednak twierdzi K. Skalski²⁶, najważniejszym czynnikiem decydującym o realizacji programu rewitalizacji jest posiadanie odpowiednich funduszy, których zapewnienie powinno znajdować się w gestii zarówno lokalnych władz samorządowych – fundusze gminne, regionalne, jak i rządowych – fundusze krajowe.

Rewitalizacja miast jest ujęta w koncepcji polityki miejskiej województwa kujawsko-pomorskiego jako jedno z działań wspieranych przez samorząd województwa, przy czym podmiotem inicjującym i organizującym te działania powinien być samorząd miasta. Punktem odniesienia są cele miejskiej polityki spójności Unii Europejskiej, które obejmują tego typu przedsięwzięcia, podobnie jak prezentowane przez Związek Miast Polskich i Unię Metropolii Polskich postulaty kierowane do samorządów regionalnych i rządu. Polityka rewitalizacji miast i miasteczek przewiduje nie tylko poprawę stanu technicznego zabudowy miejskiej, ale przede wszystkim wzmacnianie potencjału gospodarczego miast.

Innowacyjnym w skali kraju instrumentem służącym realizacji polityki miejskiej województwa kujawsko-pomorskiego jest Fundusz Rewitalizacji Małych i Średnich Miast, nawiązujący pod względem formy do będącego w trakcie realizacji Funduszu Wsparcia. Wypracowane przez Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego założenia odnoszące się do Funduszu Wsparcia – cel wydatkowania (najbiedniejsze obszary wiejskie Kujaw i Pomorza) oraz źródło finansowania (środki własne w budżecie województwa), stanowią model powielany obecnie w innych częściach Polski. Fundusz Rewitalizacji Małych i Średnich Miast jest ściśle powiązany z projektami wpisanymi w Lokalne Programy Rewitalizacji lub Plany Odnowy Miejscowości (dotyczące

²⁴ K. Kruszka: *Statystyka publiczna dla samorządu miejskiego (doświadczenia i perspektywy)*. Materiały pokonferencyjne *Statystyka publiczna jedna z podstaw samorządności w państwie demokratycznym*. Toruń, 16-18 kwietnia 2008 r.

²⁵ J. Orliński: Op. cit.

²⁶ K. Skalski: Op. cit.

miast poniżej 5 tys. mieszkańców). Plany Odnowy Miejscowości są dokumentami pozwalającymi aplikować urzędowi miast i gmin o środki pochodzące z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach „Odnowy wsi”. Beneficjentami Funduszu są małe i średnie miasta województwa – 47 ośrodków miejskich.

W 2009 r. finanse były przekazywane w formie dotacji na podstawie wniosku beneficjentów, ale w kolejnych latach funkcjonowania Funduszu będą zakładane bardziej złożone formy wsparcia, umożliwiające uczestnictwo podmiotów z sektora prywatnego oraz włączenie innych źródeł finansowania projektów rewitalizacyjnych. Według założeń ogólnych Funduszu w danym roku kalendarzowym wsparcie otrzyma 10 miast, a średnia wysokość wsparcia wyniesie 500 tys. zł. Określenie kategorii beneficjentów będzie związane z analizą sytuacji społeczno-gospodarczej miast na podstawie danych statystycznych. W związku z odmiennym charakterem społeczno-gospodarczym ośrodków miejskich, oddzielnie będą rozpatrywane miasta do 5 tys. i powyżej 5 tys. mieszkańców, przy czym każde miasto może uzyskać dofinansowanie nie częściej niż raz w ciągu 3 lat²⁷.

Uwagi końcowe

Proces rewitalizacji polskich miast, a w szczególności małych ośrodków miejskich dopiero się rozpoczął. Duże znaczenie w tym zakresie ma możliwość pozyskania funduszy europejskich. W poprzednim okresie programowania 2004-2006 w województwie kujawsko-pomorskim w większości przypadków dofinansowywanie ze środków UE uzyskiwały projekty rewitalizacyjne odnoszące się do średnich i dużych miast regionu. Spośród miast małych jedynie wnioski składane przez samorządy Chełmży i Nieszawy w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (priorytet III – rozwój lokalny) uzyskały pozytywną ocenę.

Efektywna realizacja procesu rewitalizacji jest uwarunkowana wieloma czynnikami, a do najważniejszych należy zaliczyć zasoby finansowe oraz właściwe regulacje prawne (ustawa rewitalizacyjna). Obecnie funkcjonujące fundusze strukturalne, przede wszystkim Regionalne Programy Operacyjne umożliwiają sfinansowanie działań rewitalizacyjnych, jednak bez wygospodarowania środków własnych władz miejskich tego typu przedsięwzięcia będą pozbawione ciągłości. Według T. Kaczmarka zróżnicowanie źródeł finansowania (fundusze gminne, regionalne i krajowe) oraz zaangażowanie banków komercyjnych

²⁷ www.kujawsko-pomorskie.pl/strategia (27.10.2008).

pozwoli na kompleksową realizację procesu rewitalizacji²⁸. Przykładem wsparcia finansowego z poziomu szczebla regionalnego jest Fundusz Rewitalizacji Małych i Średnich Miast, który jako jedno z narzędzi realizacji polityki miejskiej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego jest w całości finansowany z budżetu województwa

Wdrożenie projektu odnowy zdekapitalizowanych dzielnic miast wymaga wcześniejszego opracowania jej programu. Powstające lub aktualizowane obecnie Lokalne Programy Rewitalizacji zapewniają całościowe ujęcie problematyki wraz z określeniem spodziewanych efektów. J. Oleński i K. Kruska akcentują potrzebę tworzenia właściwego systemu informacji statystycznej, umożliwiającego zdiagnozowanie sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów przeznaczonych do rewitalizacji²⁹. Odpowiadając na zapotrzebowanie informacyjne samorządów miejskich polska statystyka publiczna dostrzega potrzebę prowadzenia badań miast nie tylko w powiązaniu z obowiązującym podziałem administracyjnym kraju, ale przede wszystkim w odniesieniu do najniższych poziomów agregacji, w tym wykorzystania administracyjnych danych statystycznych.

Jak trafnie stwierdzają M. Górczyńska i inni, rewitalizacja to narzędzie przywracające miastu życie³⁰. Mając na uwadze doświadczenia innych krajów europejskich, a przy tym prowadząc efektywną politykę miejską, samorządowe władze lokalne mogą sprawniej zarządzać organizacją przestrzeni. Właściwie zrealizowane programy rewitalizacji, uwzględniające nie tylko techniczną modernizację tkanki miejskiej, ale przede wszystkim poprawę sytuacji mieszkańców dotkniętych marginalizacją życia społeczno-gospodarczego przyczynią się do wzrostu jakości zasobów lokalnych miasta. Stworzenie odpowiednich warunków do inwestowania, w tym wzrostu przedsiębiorczości prowadzi do rozwoju gospodarki lokalnej małych i średnich miast. Według K. Heffnera, czynnikiem zwiększającym potencjał gospodarczy małych miast jest stopień ich integracji lokalnej z otaczającymi obszarami wiejskimi³¹. Z kolei silne gospodarczo małe ośrodki miejskie odgrywają rolę aktywizującą w stosunku do przyległych terenów wiejskich, co nabiera szczególnego znaczenia w obszarach położonych peryferyjnie.

²⁸ T. Kaczmarek: *Rewitalizacja miast...*, op. cit.

²⁹ J. Oleński: *Statystyka publiczna dla samorządu miejskiego (doświadczenia i perspektywy)*. Materiały konferencyjne *Statystyka publiczna jedną z podstaw samorządności w państwie demokratycznym*. Toruń, 16-18 kwietnia 2008 r.; K. Kruska: Op. cit.

³⁰ M. Górczyńska, U. Jusis, P. Silka: *Wpływ rewitalizacji na rozwój miasta na przykładzie Cork w Republice Irlandii*. *Studia Regionalne i Lokalne*, CESRiL Uniwersytetu Warszawskiego 2006, nr 3 (25), s. 117-135.

³¹ K. Heffner: *Małe miasta...*, op. cit.

Literatura

- Bański J.: *Małe miasta – lokalne centra rozwoju obszarów wiejskich*. Konferencja *Obszary wiejskie jako wyzwanie dla polityki rozwoju w Polsce*. Warszawa 2007.
- Boryczka E.: *Rewitalizacja terenów przemysłowych na przykładzie XIX-wiecznej gazowni miejskiej w Wiedniu*. W: *Debiuty studenckie. Współczesne problemy europejskich metropolii*. Red. A. Zakrzewska-Półtorak. AE, Wrocław 2007.
- Chojnicki Z., Czyż T.: *Charakterystyka małych miast regionu poznańskiego a koncepcja kontinuum miejsko-wiejskiego*. W: *Współczesne przemiany regionalnych systemów osadniczych w Polsce*. Red. P. Korcelli, A. Gwaryszewski. Prace Geograficzne IGiPZ PAN, nr 152. Ossolineum, Wrocław 1989.
- Dams-Lepiarz M.: *Małe miasta w sieci osadniczej województwa lubelskiego w okresie transformacji ustrojowej*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin – Polonia, sectio B” 2003, 58, 7.
- Górczyńska M., Jusis U., Siłka P.: *Wpływ rewitalizacji na rozwój miasta na przykładzie Cork w Republice Irlandii*. *Studia Regionalne i Lokalne*, CESRiL Uniwersytetu Warszawskiego 2006, nr 3 (25).
- Heffner K.: *Małe miasta a rozwój obszarów wiejskich*. W: *Problemy zagospodarowania terenów wiejskich w Polsce*. Red. A. Stasiak. Biuletyn KPZK PAN z. 207, Warszawa 2003.
- Heffner K.: *Małe miasta w rozwoju obszarów wiejskich*. W: *Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny*. Red. K. Heffner. AE, Katowice 2005.
- Kachniarz T.: *Małe miasta*. „Człowiek i Środowisko” 1987, nr 11/3.
- Kaczmarek S.: *Rewitalizacja terenów przemysłowych. Nowy wymiar w rozwoju miast*. Uniwersytet Łódzki, Łódź 2001.
- Kaczmarek T.: *Rewitalizacja miast w Polsce na tle doświadczeń europejskich*. W: *Nowoczesne zarządzanie rozwojem miast*. Red. A. Billert. Collegium Polonicum. Słubice 2001.
- Kruszka K.: *Statystyka publiczna dla samorządu miejskiego (doświadczenia i perspektywy)*. Materiały pokonferencyjne *Statystyka publiczna jedną z podstaw samorządności w państwie demokratycznym*. Toruń, 16-18 kwietnia 2008 r.
- Murzyn M.A.: *Kazimierz. Środkowoeuropejskie doświadczenia rewitalizacji*. Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2006.
- Oleński J.: *Statystyka publiczna dla samorządu miejskiego (doświadczenia i perspektywy)*. Materiały pokonferencyjne *Statystyka publiczna jedną z podstaw samorządności w państwie demokratycznym*. Toruń, 16-18 kwietnia 2008 r.
- Orliński J.: *Zasady finansowania programów rewitalizacji ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego*. W: *Wykluczenie, rewitalizacja, spójność społeczna*. Red. L. Frąckiewicz. Województwo Śląskie Stowarzyszenie Forum Rewitalizacji. Katowice-Warszawa 2004.
- Parysek J.J.: *Główne problemy i kierunki rozwoju miast polskich na tle przemian strukturalnych miast Europy*. W: *Nowoczesne zarządzanie rozwojem miast*. Red. A. Billert. Collegium Polonicum. Słubice 2001.
- Polko A.: *Finansowanie i realizacja rewitalizacji na terenach przemysłowych*. „Wspólnota”. Pismo Samorządu Terytorialnego 2008, nr 14.
- Radziukiewicz M.: *Wskaźniki wykluczenia społecznego w krajach Unii Europejskiej*. „Wiadomości Statystyczne” 2006, nr 3.
- Urban regeneration. A Handbook*. Red. P. Roberts, H. Sykes. Londyn 2000.
- Siemiński J.: *Podstawowe elementy lokalnego systemu osadniczego kraju (próba identyfikacji, struktura wielkościowa i zmiany w latach 1950-1989)*. *Studia KPZK PAN* nr 92, Warszawa 1987.
- Skalski K.: *Szanse i zagrożenia programów rewitalizacji*. W: *Wykluczenie, rewitalizacja, spójność społeczna*. Red. L. Frąckiewicz. Województwo Śląskie Stowarzyszenie Forum Rewitalizacji, Katowice-Warszawa 2004.
- Ślodziak J., Jakubczyk Z.: *Rewitalizacja małego miasta w świetle zasad zrównoważonego rozwoju na przykładzie Prudnika*. W: *Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny*. Red. K. Heffner. AE, Katowice 2005.
- Sokołowski D.: *Zróżnicowanie małych miast Polski w aspekcie funkcjonalnym i infrastrukturalnym*. „Czasopismo Geograficzne” 1992, nr 63.
- Szlachta J.: *Zmiany ludnościowe i terytorialne w małych miastach Polski w latach 1960-1978*. „Miasto” 1980, nr 7.
- Stola W.: *Struktura funkcjonalna obszarów wiejskich a relacje miasto-wieś w Polsce*. „Przegląd Geograficzny” 1988, nr 60.
- Szymańska D.: *Problemy klasyfikacji i typologii miast w geografii radzieckiej*. „Studia Societatis Societiarum Torunensis – Polonia”. Toruń 1989.
- Szymańska D.: *Małe miasta województwa toruńskiego i wrocławskiego w ujęciu kontinuum miejsko-wiejskiego*. „Czasopismo Geograficzne” 1992, nr 63.

Szymańska D., Grzelak-Kostulska E.: *Problematyka małych miast w Polsce w świetle literatury*. W: *Problemy rozwoju małych miast w wymiarze lokalnym i regionalnym*. Red. K. Heffner, T. Marszał. Biuletyn KPZK PAN nr 220, Warszawa 2005.

Szymańska D., Grzelak-Kostulska E.: *Małe miasta w Polsce – zmiany ludnościowe i funkcjonalne w drugiej połowie XX wieku*. W: *Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny*. Red. K. Heffner. AE, Katowice 2005.

Szymańska D.: *Urbanizacja na świecie*. PWN, Warszawa 2007.

Tosza T.: *Rewitalizować ludzi, nie kamienie*. W: *Wykluczenie, rewitalizacja, spójność społeczna*. Red. L. Frąckiewicz. Województwo Śląskie Stowarzyszenie Forum Rewitalizacji. Katowice-Warszawa 2004.

Wępa B.: *Podstawy rozwoju i zagospodarowania małych miast*. Biuletyn KPZK PAN nr 121, Warszawa 1982.

Wysocki Z.: *Małe miasta w perspektywie nowego podziału administracyjnego Polski*. „Wiadomości Statystyczne” 1975, nr 9.

Ludność. Ruch naturalny i migracje w województwie kujawsko-pomorskim w 2007 r. Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, VIII 2008.

www.stat.gov.pl

www.fundusze.kujawsko-pomorskie.pl

www.fr.org.pl

www.kujawsko-pomorskie.pl/strategia

Wytyczne dotyczące przygotowania Lokalnego Programu Rewitalizacji, Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2013. Załącznik do Uchwały Zarządu nr 70/874/2008 Województwa Kujawsko-Pomorskiego z 11 września 2008 r.